

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ У ШКОЛІ І СТУПЕНЯ

MODERN EDUCATION PRACTICES IN THE PRIMARY SCHOOL (LEVEL 1)

УДК 373. 3. 016 : 811. 1612] : 001 (477)

DOI: 10.31652/3041-2439-2026-5-1

Партнерська взаємодія як дидактична умова формування культури мовлення молодших школярів

Олеся Мартіна , Наталя Третяк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

Анотація

У статті здійснено ґрунтовне та всебічне теоретичне дослідження актуальної наукової проблеми формування культури мовлення учнів початкових класів, розглянуте крізь призму сучасної суб'єкт-суб'єктної парадигми навчання. Актуальність наукової розвідки безпосередньо зумовлена стратегічними вимогами Державного стандарту початкової освіти та засадничими положеннями Концепції «Нова українська школа», у якій ключовим пріоритетом визначено розвиток мовно-літературної та комунікативної компетентностей, а також цілісне виховання мовленнєвої особистості. У межах дослідження було уточнено та науково інтерпретовано зміст поняття «культура мовлення молодшого школяра», яке ми розглядаємо як складну інтегративну якість особистості, що гармонійно поєднує нормативність (лінгвістичну правильність), мовленнєву майстерність (доцільність, багатство, виразність) та етичну бездоганність комунікативної поведінки. Обґрунтовано сутність партнерської взаємодії як ключової та визначальної дидактичної умови, що виступає потужним каталізатором навчального процесу та забезпечує якісний перехід від застарілих репродуктивних методів навчання до активної, свідомої та продуктивної комунікативної діяльності.

У статті детально розкрито багатогранні функціональні можливості взаємодії в ієрархічних та горизонтальних системах «учитель – учень» та «учень – учень». Виявлено, що в межах цієї моделі педагог докорінно змінює свою професійну позицію, постаючи в ролі активного фасилітатора, модератора та еталонного мовця, тоді як однолітки починають сприйматися як рівноправні партнери в когнітивному пошуку та спільному конструюванні нових смислів. Науково охарактеризовано комплекс педагогічних умов, що забезпечують реальну дієвість партнерства: проектування емоційно безпечного, мовленнєво насиченого та естетичного середовища; послідовне стимулювання активної суб'єктної позиції дитини як ініціатора спілкування; гнучке врахування інклюзивних викликів та індивідуалізація комунікації; а також раціональне й доцільне використання інноваційних цифрових інструментів для організації спільної мовленнєвої творчості та мережевої взаємодії.

Ключові слова: культура мовлення, партнерська взаємодія, педагогіка партнерства, дидактична умова, Нова українська школа, комунікативна компетентність.

UDC 373. 3. 016 : 811. 1612] : 001 (477)

DOI: 10.31652/3041-2439-2026-5-1

Partner interaction as a didactic condition for the formation of speech culture in primary school students

Olesia Martina , Natalia Tretiak

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, Kamianets-Podilskyi, Ukraine

Abstract

The article presents a comprehensive and versatile theoretical study of the pressing scientific problem of forming the speech culture of primary school students, examined through the prism of the modern subject-subject learning paradigm. The relevance of this scientific inquiry is directly determined by the strategic requirements of the State Standard of Primary Education and the fundamental provisions of the «New Ukrainian School» Concept, where the key priority is set on the development of linguistic, literary, and communicative competencies, as well as the holistic upbringing of a speech personality. Within the framework of the study, the content of the concept «speech culture of a primary school student» was clarified and scientifically interpreted, viewed as a complex integrative quality of a personality that harmoniously combines normativity (linguistic correctness), speech mastery (appropriateness, richness, expressiveness), and the ethical impeccability of communicative behavior. The essence of partner interaction is substantiated as a key and decisive didactic condition that acts as a powerful catalyst for the educational process and ensures a qualitative transition from outdated reproductive teaching methods to active, conscious, and productive communicative activity.

The article reveals in detail the multifaceted functional possibilities of interaction in the hierarchical and horizontal systems of «teacher-student» and «student-student». It was found that within this model, the educator radically changes their professional position, acting as an active facilitator, moderator, and model speaker, while peers begin to be perceived as equal partners in cognitive search and the joint construction of new meanings. A complex of pedagogical conditions that ensure the real effectiveness of partnership is scientifically characterized: the design of an emotionally safe, speech-saturated, and aesthetic environment; the consistent stimulation of the child's active subjective position as an initiator of communication; flexible consideration of inclusive challenges and individualization of communication; and the rational and expedient use of innovative digital tools for organizing collaborative speech creativity and network interaction.

Keywords: speech culture, partner interaction, pedagogy of partnership, didactic condition, New Ukrainian School, communicative competence.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування початкової освіти, що здійснюється відповідно до Концепції Нової української школи, особливої актуальності набуває проблема формування культури мовлення молодших школярів як складника їхньої комунікативної компетентності та загальної культури особистості. Компетентнісна парадигма навчання передбачає не лише засвоєння мовних знань, а й здатність учнів до ефективного, етично й нормативно виваженого мовленнєвого спілкування в різних життєвих і навчальних ситуаціях [5]. У цьому контексті культура мовлення розглядається як інтегративне утворення, що поєднує мовну правильність, комунікативну доцільність, мовленнєвий етикет і усвідомлене ставлення до слова.

Особистісно орієнтоване навчання, задеклароване НУШ, актуалізує потребу в таких дидактичних умовах, які забезпечують активну мовленнєву діяльність дитини, її суб'єктну позицію та можливість самовираження у процесі спілкування. У цьому зв'язку особливого значення набуває партнерська взаємодія як принцип і водночас як організаційна основа освітнього процесу в початковій школі. Партнерська взаємодія сприяє створенню комунікативно насиченого освітнього середовища, у якому учень виступає не пасивним споживачем знань, а активним учасником мовленнєвого обміну, співпраці та діалогу [7, с. 26].

Водночас, у практиці початкової освіти зберігаються традиційні підходи до навчання мови, орієнтовані переважно на репродуктивне засвоєння мовних норм, формальне виконання вправ і домінування монологічного мовлення вчителя. Це зумовлює низку суперечностей: між суспільною потребою у сформованій культурі мовлення молодших школярів і

недостатньою увагою до комунікативно-діяльнісних форм навчання; між задекларованими ідеями партнерської педагогіки та обмеженим використанням партнерської взаємодії як цілісної дидактичної умови; між потенціалом мовленнєвого розвитку дітей і реальними можливостями його реалізації в межах традиційної організації навчального процесу [1, с. 20]. Зазначені суперечності зумовлюють необхідність теоретичного осмислення партнерської взаємодії як важливої дидактичної умови формування культури мовлення молодших школярів у сучасній початковій школі.

Питання формування культури мовлення та організації навчальної взаємодії в початковій школі перебувають у центрі уваги багатьох сучасних науковців. Фундаментальні аспекти розвитку мовленнєвої особистості дитини висвітлено в працях М. Вашуленка (лінгводидактичні засади навчання мови), Л. Варзацької (розвиток зв'язного мовлення на засадах діалогу), С. Карамана та О. Глазової (формування мовленнєвої й комунікативної компетентності учнів). Дослідники акцентують увагу на тому, що культура мовлення в молодшому шкільному віці є синкретичним утворенням, яке поєднує мовну правильність, комунікативну доцільність та етичну бездоганність.

Питання гуманізації освіти та встановлення паритетних стосунків між учасниками освітнього процесу ґрунтовно досліджували І. Бех (концепція особистісно орієнтованого виховання), О. Савченко (дидактичні засади початкової освіти), Ш. Амонашвілі (гуманна педагогіка). У контексті сучасної початкової школи цей напрям активно розвивається в працях, присвячених реалізації концепції НУШ, де партнерство розглядається як інструмент подолання авторитарності.

Вагомий внесок у розробку методів та умов розвитку комунікативних умінь зробили К. Пономарьова, О. Хорошковська, Н. Голуб. Автори підкреслюють необхідність створення ситуативного контексту навчання, де мовлення стає засобом розв'язання реальних життєвих завдань.

Попри значну кількість теоретичних напрацювань, аналіз наукової літератури свідчить про необхідність подальшої деталізації окремих питань, зокрема:

1. Потребує глибшого вивчення механізм трансформації «зовнішньої» партнерської взаємодії (форми роботи) у «внутрішню» мовленнєву культуру дитини (інтерналізація норм).

2. Недостатньо розкритими залишаються конкретні дидактичні алгоритми, які дозволяють учителю інтегрувати вимоги культури мовлення в умови групової та парної роботи без утрати динаміки спілкування.

3. Існує потреба в теоретичному обґрунтуванні партнерства не лише як організаційної форми, а як визначальної дидактичної умови, що безпосередньо впливає на якісні характеристики мовлення молодшого школяра в умовах інклюзивної та цифрової трансформації освіти.

Це зумовлює вибір теми статті та визначає вектор нашого дослідження.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та розкритті сутності партнерської взаємодії як ключової дидактичної умови формування культури мовлення молодших школярів у контексті реалізації концепції Нової української школи, а також у визначенні педагогічних можливостей цієї взаємодії для підвищення рівня комунікативної компетентності учнів.

Виклад основного матеріалу.

Теоретичне обґрунтування окресленої проблеми вимагає глибокого термінологічного аналізу, оскільки дефінітивний апарат дослідження визначає вектор подальшої методичної розробки питання. Ключовою категорією нашої розвідки постає «культура мовлення молодших школярів», яка в сучасній лінгводидактиці трактується не як статична сукупність знань про мову, а як динамічна, інтегративна діяльність особистості [11, с. 23]. У контексті початкової ланки освіти культура мовлення розкривається через уміння учня свідомо обирати й використовувати мовні засоби, що найбільш повно відповідають цілям, завданням та етичним нормам спілкування в конкретній ситуації. З огляду на компетентнісну парадигму Нової української школи, ми розглядаємо цей феномен як триєдину структуру, що охоплює нормативність (дотримання літературних стандартів), комунікативну доцільність (точність, логічність і багатство вислову) та етичну бездоганність (володіння мовленнєвим етикетом). Для молодшого школяра опанування культурою мовлення є процесом інтерналізації суспільного мовного досвіду, що перетворюється на внутрішній регулятор його комунікативної діяльності [5].

Тісно корелює з поняттям культури мовлення категорія «партнерська взаємодія», яка в межах нашого дослідження виступає як засадничий принцип організації освітнього процесу. Партнерську взаємодію визначають як особливий тип суб'єкт-суб'єктних відносин між учителем та учнями, а також між самими школярами, що базується на засадах діалогізму, взаємоповаги, емпатії та спільної відповідальності за результати діяльності [7, с. 22]. На відміну від традиційного навчання, де панує трансляційна модель передачі знань, партнерство передбачає створення спільного смислового поля. У такому контексті мовлення перестає бути лише предметом вивчення, а стає

живим інструментом взаємодії, де кожен учасник має право на ініціативу, власну думку та мовленнєву творчість. Саме в умовах партнерства мінімізується психологічний бар'єр перед можливими помилками, що критично важливо для формування природної, невимушеної, але водночас нормативної комунікації [1, с. 15].

Третім наріжним каменем теоретичного фундаменту є дефініція «дидактична умова». У педагогічній науці під цим терміном розуміють сукупність спеціально організованих обставин, чинників та заходів, що забезпечують найбільш ефективне функціонування дидактичної системи та досягнення поставлених цілей. У межах нашої статті ми інтерпретуємо партнерську взаємодію саме як дидактичну умову, тобто як спеціально змодельоване середовище, що є необхідним і достатнім для якісного стрибка у формуванні культури мовлення дитини [12, с. 35]. Це означає, що формування лінгвістичної грамотності відбувається не ізольовано, а вплітається в канву соціальної взаємодії, стаючи її необхідним компонентом.

Обґрунтування організації партнерської взаємодії в початковій школі спирається на низку психолого-педагогічних підходів, що забезпечують її цілісність. Фундаментальним є комунікативно-діяльнісний підхід, згідно з яким мова засвоюється найефективніше в процесі мовленнєвої діяльності, спрямованої на вирішення реальних комунікативних завдань. Особистісно орієнтований підхід вимагає визнання дитини як унікального суб'єкта, чий мовленнєвий досвід, темп розвитку та індивідуальний стиль спілкування мають бути враховані при побудові партнерських

відносин [7, с. 34]. Важливе значення має також соціокультурний підхід, що акцентує увагу на засвоєнні мови як засобу осягнення культури народу та формування етичних ціннісних орієнтацій. Герменевтичний підхід у початковій освіті дозволяє розглядати партнерство як процес взаєморозуміння та інтерпретації смислів, де культура мовлення є ключем до розкриття внутрішнього світу іншої людини. Сукупність цих підходів дозволяє розглядати процес формування культури мовлення як багатогранну систему, де партнерська взаємодія стає тим середовищем, у якому дитина не просто вивчає мовні норми, а «проживає» їх у безпосередньому спілкуванні [2, с. 10].

Додаткового наукового осмислення потребує компонентний склад культури мовлення молодших школярів, який у сучасних лінгводидактичних розвідках розглядається через призму теорії мовленнєвої діяльності. Культура мовлення не є монолітним утворенням; вона структурується як складна система, що охоплює не лише знання мовної системи (мови), а й якість реалізації цих знань у мовленні. До нормативного аспекту ми відносимо не лише знання правил, а й здатність до самокорекції та моніторингу власного висловлювання, що є ознакою високого рівня інтелектуального розвитку дитини [8, с. 48]. Важливим доповненням тут постає концепція «мовного чуття» – неочевидного, але визначального психологічного механізму, що дозволяє дитині інтуїтивно обирати правильну форму слова чи синтаксичну конструкцію ще до повного засвоєння граматичних правил. У партнерській взаємодії це чуття активізується через постійний обмін мовленнєвими сигналами з оточенням.

Розглядаючи сутність «партнерської взаємодії», важливо наголосити на її інтерсуб'єктивній природі. Це означає, що в процесі спілкування відбувається не просто

передача інформації, а спільне конструювання значень. Для початкової школи це має фундаментальну цінність: дитина вчиться бачити світ очима іншого, що є базою для розвитку комунікативної емпатії та толерантності. Партнерство в системі «учитель – учень» передбачає відмову від монологічного домінування педагога [12, с. 28]. Науково обґрунтовано, що за умов партнерства мовленнєва активність учнів зростає в кілька разів, оскільки зникає страх перед негативною оцінкою, а помилка починає трактуватися як робочий момент, складник навчального пошуку. Це створює умови для переходу від «зовнішньої культури» (вимоги вчителя) до «внутрішньої культури» (власна потреба дитини говорити гарно і правильно) [7, с. 19].

Поглибленого трактування вимагає і поняття «дидактичної умови» як інтегративного чинника. Ми розглядаємо її не як статичний фон, а як активний стимулятор мовленнєвого розвитку. Дидактична умова партнерської взаємодії включає три взаємопов'язані субблоки: змістовий (добір текстів та ситуацій, що провокують діалог), процесуальний (використання інтерактивних технологій) та результативно-оцінювальний (упровадження формувального оцінювання та взаєморецензування). Саме в такій триєдності партнерство стає дієвим механізмом, що забезпечує сталість результатів формування культури мовлення.

Нарешті, психолого-педагогічні підходи слід доповнити акцентом на аксіологічному (ціннісному) аспекті. Культура мовлення в молодшому шкільному віці є фундаментом для формування національної ідентичності. У партнерській взаємодії мова виступає не

просто кодом для передавання інформації, а цінністю, що об'єднує учнівський колектив. Гуманістичний підхід, поєднаний із теорією соціального конструктивізму, дозволяє стверджувати, що мовленнєва особистість школяра розвивається найефективніше в «зоні найближчого розвитку», яку створює саме партнерська підтримка вчителя та однолітків [11, с. 29]. Таким чином, теоретичний контур дослідження замикається на ідеї цілісного розвитку особистості, де культура мовлення є індикатором загальної культури та успішності соціалізації дитини в сучасному демократичному суспільстві.

Розширення лінгвістичного базису дослідження передбачає передусім детальну класифікацію та характеристику мовних норм, які є об'єктом засвоєння в початковій школі. Пріоритетним у цьому контексті постає орфоепічний аспект, оскільки саме в молодшому шкільному віці закладаються підвалини звукової культури мовлення. Молодші школярі мають опанувати специфіку української фонетики: чітку вимову голосних, твердість та м'якість приголосних, а також закономірності наголошування, що в українській мові характеризується рухливістю та варіативністю. Партнерська взаємодія дозволяє перетворити роботу над акцентологічними нормами з механічного зазубрювання на усвідомлене сприйняття мелодики мови через слухання еталонного мовлення партнера-вчителя та взаємокорекцію під час діалогу з однолітками [8, с. 20].

Не менш важливим є лексико-фразеологічний рівень культури мовлення. Для дитини 6-10 років характерним є інтенсивне розширення активного словникового запасу. Лінгвістична грамотність тут виявляється у вмінні уникати тавтології, доречно використовувати синоніми для уточнення думки та антоніми для зіставлення явищ. Особливої

ваги набуває робота над чистотою мовлення – очищення лексики від суржикових утворень, сленгізмів та невинуватих запозичень [1, с. 9]. У ситуації партнерського спілкування дитина відчуває необхідність точно добирати слова, щоб бути правильно зрозумілою співрозмовником, що стимулює розвиток лексичного багатства мовлення.

На граматичному рівні культура мовлення молодшого школяра фокусується на засвоєнні морфологічних категорій та синтаксичних структур. Важливо, щоб дитина навчилася правильно узгоджувати слова в реченні, будувати не лише прості, а й складні конструкції, що виражають причинно-наслідкові зв'язки. У межах педагогіки партнерства граматичні норми засвоюються не через сухе вивчення парадигм відмінювання, а через комунікативну інтенцію – бажання пояснити свою позицію, переконати іншого або розпитати партнера [7, с. 24]. Це забезпечує функціональність граматики, де правильна форма слова стає запорукою успішного порозуміння.

Завершальним лінгвістичним складником є стилістична диференціація. Молодший школяр має поступово усвідомлювати різницю між розмовним, художнім та офіційно-діловим стилями мовлення (на рівні елементарного розуміння ситуації спілкування). Культура мовлення тут виявляється в доречності використання мовних засобів: відбір слів та інтонацій у розмові з другом у групі буде суттєво відрізнятися від виступу з презентацією проекту перед класом. Таким чином, лінгвістична підготовка в початковій школі в умовах партнерства трансформується з теоретичного вивчення системи мови в практичне опанування «мистецтва слова»,

що ґрунтується на повазі до літературної норми та комунікативної творчості.

Реалізація партнерської взаємодії в освітньому процесі початкової школи створює унікальний комунікативний простір, у якому формування культури мовлення відбувається не через зовнішній примус, а через внутрішню потребу суб'єктів у продуктивному діалозі. Розгляд цієї взаємодії як дидактичної умови передбачає аналіз двох базових векторів комунікації, кожен з яких має свій специфічний вплив на розвиток мовленнєвої особистості дитини.

У контексті педагогіки партнерства взаємодія в системі «учитель – учень» утрачає ознаки вертикальної ієрархії, де педагог виступає лише як джерело нормативних приписів. Натомість вибудовується горизонтальна модель, у якій учитель стає фасилітатором мовленнєвого зростання дитини. Основним механізмом формування культури мовлення тут виступає мовленнєве моделювання. Педагог демонструє зразок літературної мови не як академічний стандарт, а як живий інструмент порозуміння. Коли вчитель спілкується з учнем як із рівноправним партнером, він використовує багатий лексичний арсенал, чітку дикцію та вивірені граматичні конструкції, що спонукає дитину до підсвідомого наслідування (імітації) еталонних зразків [7, с. 31].

Важливим аспектом є зміна характеру зворотного зв'язку. У традиційній моделі мовленнєва помилка учня фіксується як дефект, що підлягає негайному виправленню, що часто призводить до виникнення комунікативних бар'єрів. У партнерській взаємодії вчитель застосовує стратегію «м'якого коригування»: замість прямої вказівки на помилку, він повторює фразеологічну чи граматичну конструкцію дитини в правильній формі під час діалогу, зберігаючи при цьому цілісність

комунікативної інтенції учня. Це дозволяє формувати нормативність мовлення без руйнування мовленнєвої ініціативності, що є критично важливим для молодшого шкільного віку.

Вектор «учень – учень» володіє особливим лінгводидактичним потенціалом, оскільки створює умови для горизонтального навчання. У спілкуванні з однолітками дитина відчувається психологічно захищеною, що сприяє інтенсивній вербалізації її думок. Партнерська взаємодія між учнями під час виконання групових чи парних завдань вимагає від них постійної вербальної координації дій. Це стимулює розвиток таких комунікативних якостей, як точність та логічність, адже нечітко сформульована думка або вживання слова в невластивому йому значенні призводять до збою в спільній діяльності.

У такій взаємодії реалізується механізм взаємонавчання (peer-learning). Діти спостерігають за мовленням один одного, запозичують цікаві мовні звороти, епітети, порівняння. Окрім того, робота в малих групах привчає школярів дотриманню правил черговості в розмові, уважного слухання партнера та використання етикетних формул незгоди чи доповнення («я думаю інакше», «дозволь мені уточнити», «твоя думка цікава, але...»). Таким чином, культура мовлення інтегрується у структуру соціальної поведінки дитини.

Для перетворення партнерської взаємодії на дієву дидактичну умову необхідно застосовувати специфічні методи, що провокують мовленнєву творчість. Серед них ключове місце посідає навчальний діалог, організований навколо проблемних чи ціннісно-орієнтованих

питань. На відміну від стандартного опитування, такий діалог не передбачає наперед відомої правильної відповіді, що змушує учнів самостійно шукати мовні засоби для аргументації своєї позиції.

Ефективними є також мовленнєві ситуації моделюючого типу, де учні в парах розігрують певні життєві сценарії (наприклад, зустріч іноземного гостя, розмова з бібліотекарем, обговорення спільного проєкту). У цих умовах культура мовлення стає не теоретичним обов'язком, а засобом досягнення комунікативного успіху. Групова робота на засадах кооперації (методи «Акваріум», «Дерево рішень», «Коло ідей») дозволяє кожній дитині спробувати себе у різних мовленнєвих ролях – від генератора ідей до спікера чи рецензента, що суттєво розширює її стилістичний діапазон та розвиває здатність до мовленнєвої рефлексії.

Отже, партнерська взаємодія як дидактична умова забезпечує перехід від репродуктивного відтворення мовних норм до їхнього свідомого та творчого застосування в реальній комунікативній практиці. Це створює міцний фундамент для формування мовної особистості, здатної до самовдосконалення.

Для поглиблення практичної значущості дослідження необхідно деталізувати методичний інструментарій, який трансформує теоретичні засади партнерства в конкретні лінгводидактичні кроки. Робота з текстом та словникова робота в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії набувають специфічних рис, оскільки акцент зміщується з індивідуального накопичення знань на колективне конструювання змісту та спільне вдосконалення мовної форми [4, с. 12].

У контексті словникової роботи партнерська взаємодія дозволяє відійти від механічного переписування дефініцій зі словника. Ефективним методичним прийомом є

створення «Коллективного словника контекстів». Працюючи в парах, учні отримують «нове» слово й мають не лише знайти його значення, а й запропонувати партнеру кілька ситуацій, де це слово змінить свій відтінок (наприклад, пряме та переносне значення). Такий діалог стимулює розвиток лексичної гнучкості. Іншим прикладом є стратегія «Словесний конструктор», де одна група учнів добирає синонімічний ряд для позначення окресленого поняття, а інша – має вибрати з цього ряду найбільш влучне слово для конкретного речення, обґрунтовуючи свій вибір партнерам [3, с. 11]. У такий спосіб норми лексичної сполучуваності засвоюються через дискусію та аргументацію.

Робота з текстом в умовах партнерства трансформується в процес «спільного читання-думання». Методично це реалізується через прийом «Взаємні запитання» (Reciprocal Teaching). Після прочитання абзацу тексту учні в парах по чергово змінюють ролі: один стає «Запитувачем» (ставить питання на розуміння підтексту), інший – «Пояснювачем» (відповідає, використовуючи цитати або перефразування). Це змушує школярів уважно стежити за власною культурою мовлення, адже точність формулювання запитання визначає успіх відповіді партнера.

Особливе місце посідає методика «Партнерського редагування». Учні обмінюються власними письмовими творчими роботами та виступають у ролі «доброчливих коректорів». Завдання полягає не в тому, щоб просто знайти помилку, а в тому, щоб у діалозі з автором запропонувати кращий варіант вислову: «Як ти думаєш, чи можна замінити це слово на

більш виразне?», «Давай спробуємо об'єднати ці речення, щоб думка стала зрозумілішою». Такий підхід формує навички мовленнєвого самоконтролю та рефлексії, які є найвищим проявом культури мовлення.

Також варто виокремити метод «Діалогічного складання розповідей за серією малюнків». На відміну від індивідуального опису, де дитина часто обмежується простими реченнями, партнерська робота передбачає «нанизування» речень: перший учень починає думку, другий має продовжити її, використовуючи сполучники підрядності або вставні слова для зв'язку. Це розвиває синтаксичне багатство мовлення та вчить дотримуватися логічної послідовності викладу [1, с. 51]. Таким чином, текст стає не просто об'єктом аналізу, а живим простором для комунікативної творчості, де доречність вживання кожного слова перевіряється реакцією партнера.

Упровадження таких методів дозволяє вчителю інтегрувати вимоги програми з української мови у природну тканину дитячого спілкування, роблячи процес засвоєння літературних норм захопливим та соціально значущим для молодшого школяра.

Ефективність запропонованих методичних прийомів та трансформація партнерської взаємодії в дієвий інструмент розвитку мовленнєвої особистості залежить від цілеспрямованого створення комплексу педагогічних умов. У межах дослідження ми виокремлюємо та обґрунтовуємо ті стратегічні чинники, що забезпечують перехід від формального спілкування до глибинної культури мовлення в умовах сучасної початкової школи.

Першою та базовою умовою виступає створення мовленнєво сприятливого та психологічно безпечного освітнього

середовища. У контексті лінгводидактики таке середовище має бути насичене зразками еталонного літературного мовлення, що реалізується через аудіовізуальне оформлення класу, використання медіаресурсів та, першочергово, через культуру мовлення самого педагога. Психологічна безпека передбачає формування атмосфери «комунікативної довіри», де учень не відчуває страху перед мовленнєвою помилкою. Саме відсутність стресогенних чинників дозволяє дитині зосередитися на естетичі та точності свого висловлювання, а не на механічному відтворенні завчених фраз. В умовах НУШ це середовище стає простором, де кожне слово дитини має цінність, що стимулює її до свідомого вибору найбільш влучних мовних засобів [12, с. 21].

Другою принциповою умовою є забезпечення стійкої суб'єктної позиції учнів у процесі комунікації. Партнерська взаємодія втрачає свій дидактичний сенс, якщо учень залишається пасивним виконавцем інструкцій учителя. Суб'єктність виявляється в наданні школярам права на вибір тем для обговорення, способів презентації групових проєктів та партнерів спілкування. Коли дитина відчуває себе повноправним суб'єктом, який несе відповідальність за успіх діалогу, культура мовлення стає для неї не зовнішньою вимогою програми, а внутрішньою потребою бути зрозумілою та переконливою [8, с. 42]. Це спонукає учня до самостійного пошуку синонімів, уточнення значень слів та дотримання логічної послідовності викладу, що є фундаментальними ознаками високої мовленнєвої культури.

Третьою визначальною умовою є

трансформація ролі вчителя у фасилітатора партнерської взаємодії. У традиційній системі вчитель виконує роль контролера, що часто пригнічує мовленнєву ініціативу. Фасилітація ж передбачає таку організацію освітнього простору, де педагог непомітно спрямовує комунікацію, стимулює взаємодію між дітьми та допомагає їм долати труднощі у вираженні думок. Учитель-фасилітатор використовує техніки активного слухання, спонукає до розгорнутих відповідей через уточнюючі запитання та моделює ситуації, що потребують використання формул мовленнєвого етикету [7, с. 33]. Важливим аспектом діяльності фасилітатора є навчання дітей культурі дискусії: умінню аргументовано заперечувати, не ображаючи партнера, що є вищим рівнем культури спілкування.

Нарешті, важливою умовою культури спілкування є впровадження системи рефлексивного аналізу мовленнєвої діяльності. Це передбачає регулярне обговорення з учнями не лише змісту того, про що вони говорили, а й форми спілкування. Питання на зразок «Які слова допомогли нам домовитися?», «Який вислів зробив твою розповідь яскравішою?», «Як ми виявили повагу до співрозмовника?» привчають дітей до самоконтролю та критичного ставлення до власного мовлення. Така рефлексія перетворює кожен ситуацію партнерської взаємодії на усвідомлений акт мовленнєвого вдосконалення. Тільки за поєднання цих умов партнерство стає цілісною дидактичною системою, здатною забезпечити сталий розвиток культури мовлення молодших школярів.

Важливою педагогічною умовою формування культури мовлення в умовах партнерства постає адаптивність комунікативного середовища до потреб інклюзивної освіти. Партнерська взаємодія в класах, де навчаються діти з особливими

освітніми потребами (ООП), вимагає від учителя особливої майстерності у фасилітації. У цьому контексті культура мовлення розглядається через призму «мови поваги» та безбар'єрності. Педагогічна умова полягає у створенні ситуацій «рівного партнерства», де мовленнєві зусилля кожної дитини, незалежно від її психофізичних особливостей, отримують позитивне підкріплення. Робота в парах «учень – учень» за участю дитини з ООП стимулює розвиток емпатійного мовлення всього колективу: діти вчаться добирати простіші, зрозуміліші синтаксичні конструкції, виявляти терпіння, використовувати невербальні засоби підтримки діалогу [4, с. 25]. Таким чином, інклюзія стає не перешкодою, а потужним чинником виховання високої комунікативної культури, що базується на гуманістичних цінностях.

Не менш вагомою умовою в сучасних реаліях є інтеграція цифрових інструментів у структуру партнерської взаємодії. Цифровізація освіти в контексті НУШ не повинна підміняти собою живе спілкування, проте вона може стати ефективною опорою для розвитку мовленнєвої культури. Використання спільних віртуальних дощок (наприклад, Padlet або Jamboard) для колективного створення текстів чи словникових хмар дозволяє реалізувати принцип «співтворчості в реальному часі» [2, с. 13]. У процесі такої цифрової взаємодії учні вчаться культурі мережевого етикету (нетикету), що є невід'ємною частиною сучасної культури мовлення. Спільне редагування електронного документа, обговорення навчального відео в чаті або створення групових мультимедійних презентацій вимагає від молодших школярів лаконічності, точності формулювань та коректності у висловленні зауважень

партнерам.

Окрім того, використання цифрових інструментів дозволяє візуалізувати результати мовленнєвої взаємодії, що є критично важливим для рефлексивного етапу уроку. Наприклад, використання сервісів для створення хмар слів за результатами групового обговорення дозволяє дітям наочно побачити лексичне багатство свого мовлення або, навпаки, зафіксувати слова-паразити, яких варто уникати [11, с. 23]. Отже, поєднання інклюзивних стратегій та цифрових можливостей створює багатовимірну дидактичну умову, за якої партнерська взаємодія стає максимально інклюзивною, технологічною та спрямованою на формування цілісної культури мовлення, адекватної запитам суспільства XXI століття.

Культура мовлення молодшого школяра в умовах сучасної освітньої парадигми є складним інтегративним утворенням, яке виходить за межі простого засвоєння лінгвістичних норм. Це фундаментальна складова комунікативної компетентності, що охоплює нормативність, змістовність, етичну коректність та здатність до мовленнєвої рефлексії. Установлено, що найбільш сприятливим підґрунтям для розвитку цих якостей є партнерська взаємодія, яка трансформує освітній процес із суб'єкт-об'єктного диктату в простір рівноправного діалогу та спільної творчості.

Висновки. Теоретично обґрунтовано, що партнерська взаємодія постає як визначальна дидактична умова, оскільки вона забезпечує природну потребу дитини в комунікації. У системі «учитель – учень» партнерство реалізується через фасилітацію та мовленнєве моделювання, у якому педагог виступає не цензором, а еталонним співрозмовником. У векторі «учень – учень» потенціал партнерства розкривається через кооперативне навчання, при якому необхідність порозуміння з

однолітком стимулює дитину до точності слововживання, логічності викладу та дотримання етикетних норм.

Ефективність реалізації цієї умови безпосередньо залежить від комплексу педагогічних чинників: створення мовленнєво насиченого середовища, підтримки суб'єктної позиції учня, інклюзивної чутливості та грамотної інтеграції цифрових інструментів. Доведено, що використання таких методів, як навчальний діалог, партнерське редагування та взаємне інтерв'ювання, дозволяє перетворити роботу над мовними нормами на соціально значущу діяльність, що сприяє інтерналізації правил культури мовлення на

рівні особистісних переконань.

Водночас проведена розвідка не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в емпіричній перевірці розроблених дидактичних моделей у практиці початкової школи, дослідженні специфіки формування культури мовлення в умовах дистанційного партнерства, а також у розробці діагностичного інструментарію для оцінювання рівнів сформованості комунікативної культури в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Отримані результати можуть стати підґрунтям для створення методичних рекомендацій для вчителів початкових класів, орієнтованих на реалізацію концепції Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід у вихованні : науково-методичний посібник. Київ: Логос, 2018. 204 с. URL: http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/8068/23_Biech_Iwan.pdf (дата звернення: 10.01.2026).
2. Бібік Н. М. Нова українська школа : poradnik для вчителя. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с. URL: <https://surl.li/rufxdh> (дата звернення: 11.01.2026).
3. Большакова І. О. Критичне мислення. Розвиток мовлення у початковій школі. Київ: Видавничий дім «Перше вересня», 2018. 128 с.
4. Голуб Н. М. Розвиток мовленнєво-комунікативної компетентності учнів у контексті сучасних освітніх парадигм. *Українська мова і література в школі*. 2019. № 4. С. 2-7.
5. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 11.01.2026).
6. Концепція Нової української школи : ухвал. рішенням колегії МОН від 27 жовт. 2016 р. URL: <https://nus.org.ua/> (дата звернення: 11.01.2026).
7. Мартіна О. В., Третяк Н. В., Гордійчук М. С. Основні чинники організації партнерської взаємодії учасників освітнього процесу в умовах Нової української школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика : збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України. Київ: Міленіум, 2023. Вип. 34 (1-2023). С. 85-97. URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/283942>.
8. Пономарьова К. І. Формування мовленнєвої компетентності молодших школярів у процесі роботи над текстом. *Початкова школа*. 2020. № 2. С. 15-19.
9. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. 1-2 клас. НУШ. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 11.01.2026).
10. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Р. Б. Шияна. 3-4 клас. НУШ. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 11.01.2026).
11. Marieiev D., Miniailo R., Martina O., Tretyak N., Moiseienko N. Use of onomastic material in the educational space. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13 (75). Р. 67-79. URL : <https://doi.org/10.34069/AI/2024.75.03.6> (дата звернення: 11.01.2026).

12. Stratulat N., Martina O., Tretiak N., Hordiichuk M., Boieva E., Shvetsova I. Speech Culture: Postmodern Dimensions of the Professional Standard. *Postmodern Openings*. 2021. № 12 (2). P. 367-386. URL : <https://doi.org/10.18662/po/12.2/313> (дата звернення: 11.01.2026).

References

1. Bekh, I. D. (2018). *Osobystisno oriientovanyi pidkhd u vykhovanni: naukovo-metodychnyi posibnyk* [Personally oriented approach in upbringing: a scientific and methodical manual]. Kyiv: Lohos. Retrieved from: http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/8068/23_Biech_Iwan.pdf [in Ukrainian].
2. Bibik, N. M. (2018). *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia* [New Ukrainian school: a guide for the teacher]. Kyiv: Litera LTD. Retrieved from: <https://surl.li/rufxdh> [in Ukrainian].
3. Bolshakova, I. O. (2018). *Krytychne myslennia. Rozvytok movlennia u pochatkovii shkoli* [Critical thinking. Speech development in primary school]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Pershe veresnia». [in Ukrainian].
4. Holub, N. M. (2019). Rozvytok movlennievo-komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv u konteksti suchasnykh osvitynykh paradyhm [Development of students' speech and communicative competence in the context of modern educational paradigms]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature in school*, 4, 2-7. [in Ukrainian].
5. *Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity* [State standard of primary education]. (2018). Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 21 February 2018, No. 87. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. *Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly* [Concept of the New Ukrainian School]. (2016) : Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 27 October 2016. Retrieved from: <https://nus.org.ua/> [in Ukrainian].
7. Martina, O. V., Tretiak, N. V., & Hordiichuk, M. S. (2023). Osnovni chynnyky orhanizatsii partnerskoi vzaiemodii uchasnykiv osvithnoho protsesu v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [The main factors of organizing partner interaction of participants in the educational process in the conditions of the New Ukrainian School]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka : zbirnyk naukovykh prats – Pedagogical education: theory and practice : collection of scientific papers*, 34 (1), 85-97. Retrieved from: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/283942> [in Ukrainian].
8. Ponomaryova, K. I. (2020). Formuvannia movlennievoi kompetentnosti molodshykh shkolariv u protsesi roboty nad tekstom [Formation of speech competence of primary school children in the process of working on text]. *Pochatkova shkola – Primary school*, 2, 15-19. [in Ukrainian].
9. Savchenko, O. Ya. (2019). *Typova osvithna prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom O. Ya. Savchenko. 1-2 klas. NUSh* [Typical educational program developed under the leadership of O.Ya. Savchenko. Grades 1-2. NUS]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/> [in Ukrainian].
10. Shyian, R. B. (2019). *Typova osvithna prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom R.B. Shyiana. 3-4 klas. NUSh* [Typical educational program developed under the leadership of R.B. Shyian. Grades 3-4. NUS]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/>. [in Ukrainian].
11. Marieiev, D., Miniailo, R., Martina, O., Tretiak, N., & Moiseienko, N. (2024). Use of onomastic material in the educational space. *Amazonia Investiga*, 13 (75), 67-79. Retrieved from: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.75.03.6> [in English].
12. Stratulat, N., Martina, O., Tretiak, N., Hordiichuk, M., Boieva, E., & Shvetsova, I. (2021). Speech Culture: Postmodern Dimensions of the Professional Standard. *Postmodern Openings*, 12(2), 367-386. Retrieved from: <https://doi.org/10.18662/po/12.2/313> [in English].

Статтю надіслано до редколегії 16.01.2026 р.
Статтю рекомендовано до друку 17.01.2026 р.
Статтю опубліковано 12.03.2026 р.

Про авторів

Олеся Мартіна, кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри теорії та методик
початкової освіти,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID iD: [0000-0002-2829-5483](https://orcid.org/0000-0002-2829-5483)
lesamartina777@gmail.com

Наталя Третяк,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та методик
початкової освіти,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID iD: [0000-0001-7421-7438](https://orcid.org/0000-0001-7421-7438)
n.tretyak24@gmail.com

About the Authors

Olesia Martina,
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and Methods of Primary Education,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National
University,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
ORCID iD: [0000-0002-2829-5483](https://orcid.org/0000-0002-2829-5483)
lesamartina777@gmail.com

Natalia Tretyak
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and Methods of Primary Education,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National
University,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
ORCID iD: [0000-0001-7421-7438](https://orcid.org/0000-0001-7421-7438)
n.tretyak24@gmail.com

